

A Z É P I T Ő E R D É L Y

Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szébb dolog a végeknél.
(Balassa Bálint.)

I.

AHOGY MI LÁTUNK ÉS AHOGY MINKET LÁTNAK.

AZ ELMÚLT NYÁRON látogatóink voltak. Újszerű volt, ahogy jöttek: az Ökirályságot, a román életet akarták előbb megismerni a román fiatalság elitjén keresztül és újszerű, szokatlan a hang is, ahogy rólunk írtak. Régi, jellemzően magyar csak az, hogy a hűstagú s a magyar fiatalság legjobbait felölelő tanulmányi csoportból végül is csak négyen vállalkoztak az útra és hárman jutottak el hozzánk: *Németh László*, a magyar élet egyik legérdekesebb jelensége, akinek *Tanuját* és munkásságát rokonhangjai miatt sok érdeklődéssel kísértük, *Boldizsár Iván*, a társadalomkutató munkássága és érdekes vidéki helyzetképei révén ismert író, és végül *Keresztury Dezső*, a berlini egyetem magyar tanszékének lektora, akinek a *Magyar Szemlében* olvashattuk feltűnést keltő tanulmányait az erdélyi irodalomról.

A három látogató közül kettő: *Németh László* a *Tanuban*, *Boldizsár Iván* a *Napkeletben* számolt be úti tapasztalatairól. A kép, amelyet festenek, sötét, sőt kétségbeejtő. *Boldizsár*, a szociológus, társadalmunk szervezetét nézi, s népünket magára hagyatottnak, értelmiségünket széthúzóznak, csoportokra töredeztetnek, a vezetést pedig erőtlennek látja. Nem találja a nép és értelmiség szerves egységét s az egységből folyó szervezett munkát. *Németh László* viszont már csalódásokkal terheltén került Erdélybe. A kiutat kereső magyar lélek vergődése fejeződik ki egész munkásságában. Izzgatott kalandozásai az emberi szellem ezeréves területein a magyar és európai kultúra azonos gyökeinek megállapítását célozták. A kör szűkült és végül egy pont maradt: *a magyarság*. A magyarság és sorskérdései: vitalitása, kifejleszhető erői, feladatai, alkalmazkodása a feladatokhoz, szerepe a Mában és legfőképp jövője. *Ortega Y Gasset*, akit *Németh László* annyira szeret idézni, rámutatott arra, hogy a nemzet életében a múlt determináló erejénél nagyobb szerepe van a nemzet jövőjét elgondoló és irányító szellemnek. A magyar nemzet jövőjének az a nyughatatlan út-keresése, a nemzeti léleknek az a nagy vívódása, mely a mai magyar fiatalságot *annyira* jellemzi, *Németh László*ból is kitermelte a nemzet jövőjének egy elgondolását a Duna-népek együttműködéséről, a Duna-államról, a dunai népek tejttestvérségéről, *Ottlik László*

világosabban megfogalmazott Neohungáriája, Pax Hungaricaja mellett talán ez keltette a magyar fiatalság körében a legnagyobb visszhangot. Mindeme elgondolások alkotói közül azonban Németh László volt az egyetlen és az első (ez külön érdeme), akinek eszébe jutott a környező népek hajlamain, gondolkodásán lemérni eszméinek életszerúsüget. Az eredmény *nem* lehetett kétséges: „A románság túlfiatal és egy tapasztalattal szegényebb a kelleténél; a kiábrándító lecke nem tanította meg ereje határaitra s így az a ráutaltsági érzés is hiányzik belőle, mely a közös Duna-akol melegét megkívánatná. Ha szavakban el is képzelhető a megegyezés, nem képzelhető el ösztönökben.“ A Duna-álom összeomlott. Mi marad reménységnek? Erdély. „S Erdély? Az erdélyi magyarság? – kérdi magától. – Ha az anyaországtól egyelőre semmi sem várható, magas nyomás alatt nem válhat-e gyémánt a szénből s az üldöztetés nem nevel-e hittérítőket a magyarságnak, amely ha igazán az, sohasem csak magyarság, hanem egyfajta Duna-táji nemzetköziség. Romániai útam legfőbb eredménye, hogy erre a reménykedő kérdésre is nemet kell mondanom.“ Érthető tehát, hogy a felfokozott vágyakozásra az irodalmán keresztül megszüpített és a román erők után megismert erdélyi magyarság, a példanép, a legnagyobb nemzeti posztulátum mérlegére állítva az impresszionista Németh Lászlónak nem is adhatott más választ, mint amit adott: magyarság és halál egy itten.

Nem kívánunk azzal a viharral foglalkozni, amit ez a két tanulmány felkavart, itt szomorúan csak azt állapíthatjuk meg, hogy a sajtóvisszhang, mely „gyermekemberek“, „kétoldali denunciació“ és tagozati határozatokkal akarja az erdélyi magyar élet egészségét bebizonyítani, inkább az ő sötétlátásukat bizonyítja, mint a mi egészségünket. Irigyeljük az idősebb nemzedék egyes tagjainak azt a biztonságérzetét és képességét, mellyel a kritikát a kritikus személyében tudják megtestesíteni s úgy vélik, hogy a kritikus agyoncsapásával, megbélyegzésével, denunciánsnak vagy árulónak való kikiáltásával, állásából való elbocsájtásával megszűnnek az okok is, melyek a kritikát előidéztek. Irigyeljük, de nem követhetjük őket ezen az úton. *Minket megdöbbsentett a kép*, amit élénk tártak. Ha a fiatal magyarság legjobbjai ilyennek látnak minket és a nemzethalált jósolják, vajjon nem mi élünk-e magunk felől illúziókban? Hiszen jóhiszeműségüket csak azok vonhatják kétségbe, akiknek az igazi erdélyi problémákkal való szembenézésre nincs erejük és akaratauk. Hallottunk olyan hangokat is, hogy ilyen látogatókból nem kérünk. Miért nem? A lelki elkülönülést tüztük talán a zászlónkra? Mi, igenis, örvendünk, hogy jöttek, csak azt sajnáljuk, hogy ilyen kevesen jöttek. Azért ne jöjjenek, mert keserű volt az, amit mondtak? Hát tabuk vagyunk mi, akikről csak a „megszentelt fájdalom“ szavain szabad szólni? Halottak vagyunk-e valóban, akikről csak jót vagy semmit sem szabad mondani? *Vagy pedig élő és alkotni tudó része a magyar nemzettestnek, kik elfogadjuk a kritikát, mert belátjuk, hogy a reánk háruló emberfeletti feladatoknak csak folytonos megújulás, megjobbulás útján tudunk eleget tenni?*

Németh Lászlóék nagy reménységgel jöttek Erdélybe és nagy csalódással távoztak. Közülünk is voltak, kik ugyanilyen nagy reménységgel néztek körül Magyarországon és reménytelenül jöttek haza. A megszépítő távolság az oka? Az, hogy a „dal mindig szebb, mint az, amiről dalolnak?” Bizonyára ez is, de az igazi ok az, hogy mindketten a másiktól várjuk az erőmutatást, a példaadást, a megváltó hitet. Aki pedig mástól várja saját feladatai elvégzését, az megérdemli, hogy csalódjék. Kézzelfogható alkotást, olyant, amit az állam méreteihez szokott szem kíván, talán keveset hozhatunk fel, de a lélek formálódik, alakul, épül. A szénből, hogy gyémánt legyen, nem elég csak a geológiai torlódás: idő is kell hozzá. Miért nem adta meg Németh László ezt az időt az erdélyi magyarságnak? A szénből gyémánttá levésnek is vannak átmenetei s a lélek-geológusnak nem éppen az-e a feladata, hogy az átmenetet vizsgálja, hiszen az eredményt, a gyémánttá kristályosodást megállapítani nem hívnak tudóst, azt a gyerek is megállapítja, egy darabka üveg kell hozzá, semmi egyéb. *Idő és nyomásintenzitás:* e kettő szükséges, hogy a szén gyémánttá váljék. Azonban, hogy egy népből példanép válhassék, szükséges még egy harmadik tényező: *a nép saját akarata.* Németh László ezt az akaratot tagadja meg az erdélyi magyarságtól, Boldizsár Iván pedig a legfiatalabb nemzedékre korlátozza. Ha Boldizsár minket, illetve e lap munkatársait, érti a legfiatalabbak alatt, akiktől a megváltást várja, mi a bizalomnak és hivatásnak ezt a nemzedékekre való elkülönítését tisztelettel bár, de visszautasítjuk. A munkát vállaljuk örömmel, de a nemzedéki elkülönülést nem, mert nem egy nemzedéknek kell megváltania a magyarságot, de a magyarságnak *sajátmagának* kell példanéppé változnia. Ha bennünk és az utánunk jövőkben, adná Isten, végre egybeolvadna a „mély magyarság az erős szociális felelősségérzettel és az európai látókörrel”¹, azt az előttünk járó Reményik Sándor, Kós Károly, Makkai Sándor, Bethlen György és mások munkássága és személyes ráhatása nélkül nehezen tudtuk volna elérni. *Reményiktől* a helytállás parancsát kaptuk, *Kós Károly* tanított meg szeretni és a legszebbnek látni Erdélyt, *Makkai Sándor* mutatta meg legmélyebben valónkat, tőle kaptuk hivatástudatunkat, *Bethlen Györgyben* pedig az önzetlen, puritán közéleti vezért tanultuk meg tisztelni.

Németh László kimondta reánk a halálos ítéletet. Bennünk viszont semmi hajlam a nagyszerű vagy silány nemzethalál felvonásvégét eljátszani. Nem is azt mondjuk, hogy élni akarunk, mert ebben ott bujkál egy feltételezés: ha nem akarnánk, meghalunk. Egyszerűen: élünk és élni fogunk. *Ez bizonyos.* De van szép élet és csunya élet. Élhet egy nemzet a hivatása magaslatán, de élhet posványban is. Mi az előbbit akarjuk.

¹ Boldizsár Iván cikke, Napkelet, 1935. nov.

Az építés korszaka most következik. Az építésznek azonban tudnia kell, hogy milyen anyagok állanak rendelkezésére, mi pedig még a fundamentumot sem ismerjük eléggé, amelyre építeni akarunk. A hibáinkat ismerjük, talán túlságosan is, de értékeink számbavétele nem történt meg. Seregszemle valódi értékeink felett: ez ennek a lapnak a feladata. Irásunk, mely csak a *nemzeti lélek* kérdéseivel foglalkozik, nem tart igényt a tanulmány elnevezésre, beszámoló egy lélek belső vívódásáról. Feleletet a történelemtől, nagyjaink életigazságaiból és írásaiból vártunk. Amit kaptunk, itt adjuk, hátha építhetünk vele.

II.

ERDÉLY HÁROM CSALÓDÁSA.

ERDÉLYT egyedül önmagában lehet megérteni. Téves és rossz úton jár mindenki és következtetései sem lehetnek helyesek annak, aki másképpen próbálja. Kós Károly az Országépítőben érdekesen jellemzi Szent Istvánnak Erdély mélyébe hatolásával párhuzamosan növekvő nyugtalanságát s megkönnyebbülését, amikor elhagyja ezt az országrészt, hogy soha ne térjen vissza. Nem tudjuk, az író kongeniális megérzése volt-e ez csupán, de arra adataink vannak, hogy az 1551-ben Erdély átvételére bejött biztosok: Nádasdy Tamás, korának legműveltebb férfija és Bornemissza Pál fellélekzettek, mikor elhagyták e „tündérországot,” mely ismeretlen veszélyeket rejt magában. Ha félszemét itt benn hagyta volna is, – írja Nádasdy, – be nem jönne többé ez állhatatlan országba. Castaldo félelmében ölette meg Fráter Györgyöt és Básta is állandóan félti életét a magyarok „diabolikus szövetkezéseitől”.²

Erdély ugyan közjogilag csak 1919-ben veszett el a magyarság számára, de a valóságban már a XVIII. század végén – néprajzi térképének végleges kialakulásával. Nem kellett hozzá több, mint a francia forradalom és a nyomában kibontakozó nemzetiségi eszme. Verancsics a mohácsi vészt követő időkben azt írja, hogy Erdélyben a románság száma akkora, mint bármelyiké a másik három nemzet közül. Tehát a lakosság negyede. 1640-ben Vasile Lupu moldvai vajda a nagyvezérnek azt jelenti, hogy „Erdélyben a lakosoknak több mint harmadrésze román”. A leopoldi diploma (1691) után a jezsuiták a görög keleti vallású románoknak a római katolikus egyházzal való uniója érdekében munkához látnak s a románságot összeszámlálják. Számukat Braşov és Maramureş kivételével 200.000-re teszik. E két megyét beleszámítva, akkori számuk 250.000 lehetett. Ugyanekkor az erdélyi szászok száma 100.000, míg a magyarság száma a székelységgel együtt 150.000-re

²Hóman–Szekfü: Magyartörténet, IV. k.

tehető. Ekkor már a lakosság fele román volt. 1700–1761-ig a románság száma 547.000 lélekre szaporodott, húsz év múlva (1784-ben) pedig számuk eléri a 787.000-et.³

A fejedelmi Erdély kialakulásában és hatalmának növekedésében kétségtelenül a külpolitikai erők játszottak nagyobb szerepet. A török és a német közötti ingapolitika kihasználása nélkül a félmillió lakost számláló Erdély nem játszhatta volna annyira jelentős szerepét. Hírere jellemző, hogy Cromwel, Milton útján felszólítja II. Rákóczi György fejedelmet, mint az Égből küldött nagy államférfiut, hogy álljon a protestáns ügy közös védelmére. Az erdélyi fejedelemség hanyatlása viszont hamarabb következett el, mintsem a német-török hatalmi helyzetben lényeges változás állott volna be. A hatalma csúcsán álló Erdélyt II. Rákóczi György féktelen nagyravágyása döntötte a szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratba és az azt követő, négy évenként megismétlődő török-tatár dúlásokba. Hetvenezernél, az akkori lakosság nyolcadrészénél, több esett áldozatul e pusztításoknak.⁴ A folyók völgyében lakó magyarság vesztett a legtöbbet. A Maros és Szamos völgyének, Kalotaszegnek színmagyar falvai ekkor tűnnek és vesznek el a magyarság számára.

A török kiűzésével Erdély felé terjeszkedő császári hatalom már egy gazdaságilag lerongyolt, elerőtlenedett, pártos harcaiban kimerült Erdélyt talált. 1687-ben Lotharingiai Károly csapatai megszállják Erdélyt, mint Apafinak jelenték: csak téli szállás okából és korántsem ellenségeskedésből. S kezdetét veszik az alkudozások, amelyeknek a vége a leopoldi diploma s Erdély önállóságának megszűnte. *Ez Erdély első csalódása.* Erejét túlbecsülte és szétteközolta Rákóczi alatt és az ingahelyzet megszűntével előállott fordulatra, amely Bethlen Gábor Erdélyét is próbára tette volna, belső erők hiányában csak önállósága feladásával tudott válaszolni.

Ha már az önállóságot nem lehetett fenntartani, mentsük meg legalább az önkormányzatunkat, – ez lehetett az erdélyi rendek szempontja a leopoldi diploma megkötésénél. Magyarországnak olyan rossz a közjoga és a közigazgatása, hogy a vele való egyesülés nem kívánatos. A császár messze van s az erdélyieknek elég gyakorlatuk abban, hogyan lehet a távol levő urat ki játszani s az önkormányzatot megőrizni. Azonban a következő száz év csak térfeladás, néhány „árnyékországgyűlés“ és az önkormányzati jogoknak állandó megszorítása. A leopoldi diploma egy pontja sem maradt sértetlenül, viszont a száz év előtt annyira lenézett Magyarország több eredményt tud jogai kivívásában felmutatni. A rendek érzik gyengeségüket és az 1791. évi országgyűlésen felmerül az unió gondolata.

Wesselényi Miklós volt talán az első, aki a XIX. századeleji Erdély problémáját logikusan végiggondolta. (Megtartjuk a következőkben Kemény Zsigmond jellemző, tömör előadását.)

³ Dr. Jancsó Benedek: Erdély története. 1931. 177. l.

⁴ Dr. Jancsó Benedek: id. m. 165. l.

„Wesselényi így okoskodott:

Erdély alkotmánya a) három nemzet jogegyenlőségén nyugszik és nyugszik szintén b) négy törvényes bevett vallás jogegyenlőségén, továbbá c) a különböző rendek jogos igényeinek súlyegyenén.

Összesen tehát tíz tömbje van a különvált érdekeknek. E tömbök közül hét (négy vallás és három nemzet) számszerinti egyenlőséget kíván még a hivatalok betöltésében is. A másik három tömb, t. i. a politikai osztályok, szintén összeütköznek fontos érdekekben. Sehoh a világon olyan bonyodalmas, egymást mérlegelő és kölcsönös erővel egymást alá-súlyesztő érdekösszevegek nem kerítették ki az alapszerződések és a historiai jog útján, mint Erdélyben, azon kised tartománykában, mely a legnagyobb összhangzás mellett is erősnek nem tarthatná magát.

Ide kell még venni, hogy az erdélyi alkotmány egy tömbet ignorál és a befolyásból teljesen kizár. Ugyanis a) a törvényes nemzetek közé nem sorolja a román népet, melyről kimondatik, hogy csak eltüretni fog, ámbár a románság a legnagyobb számú, b) a törvényes vallások közé nem sorolja a görög egyház tagjait, ámbár e hitűek szintén a legszámosabbak c) a polgári osztályok közül a misera plebszet, mely ismét a lakosok többségét tette ki, a befolyásból kihagyta.“

Erdély közjoga tehát rossz, nincs benne rugalmasság és e közjog mellett lehetetlen nem abszolutisztikus törvényeket hozni. Ezenfelül Erdély a birodalmi kormánytól jobban függött, mint Magyarország. Ezek voltak Wesselényi közjogi aggodalmái. Az alkotmány keretei alkalmatlank, egészséges közszellem tudná csak kitölteni, de e közszellem kialakulására nincs kilátás. Aggodalmát növelte, hogy Gräfenbergben több főrangú szlávval és havasalföldi bojárral találkozott, akik tájékoztatták a szláv és román mozgalmakról.

„Hivé hogy a daco-román propaganda már Erdélyre is kiterjesztette izgatásainak hálózatát és a fiatal papok és néptanítók között hatalmasan terjed egy erős és veszélyes rokonszenv oly felfogások iránt, miknek következtében minden román-ajkú népek összeolvadnának a szabad és ifjú Daco-Romániába, a még ezután megteremtendő országba, mely határait Besszarábia széleitől terjesztené felénk, Erdélyt átölelné és ha lehet a Tiszáig vinné foglalásait. Szavai nem találtak hitelre. Az erdélyi ellenzék, szintűgy mint a kormánypárt, többnyire rémlátásnak tartá Wesselényinek a románokra vonatkozó nézeteit.“ (Kemény Zs.)⁷ Wesselényi mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy Erdélyen Erdély által már nem lehet segíteni. Egyetlen mentség az unió.

1848 májusában az erdélyi országgyűlés ki is mondta a Magyarországgal való egyesülést. *Ez Erdély második csalódása.* Önállósága után önkormányzatát sem volt képes fenntartani. De egyben ez az erdélyi magyarság reménykedése is, hogy Magyarországra támaszkodva hatalmi súlyát Erdélyben meg tudja őrizni.

Mindaz, ami 1867-től 1918-ig történt, már a magyar állam történetébe tartozik, mellyel teljesen egy és ugyanaz volt, – ezekkel a szavakkal végzi Jancsó Benedek *Erdély történetét*. E hanyatló kor rajzát Szekfü Gyula adja a *Három Nemzedékben* s ne-

⁵ Az erdélyi három nemes nemzetekből álló tekintetes Rendnek közönséges gyűléseikben tett végzéseknak jegyzőkönyve. Nyomt. a Ref. Kolégyom betűivel 1791. 176. és köv. l. Kemény Zsigmond érdekes magyarázatát adja, hogy miért nem sikerült az uniót előkészítő erdélyi és magyarországi kancelláriák egyesítése;

„Gróf Bánffy György – írja – rendkívül vágyódott a vajdák régi rangjára, ellenben gróf Teleki Sámuel nem vágyódott az egyesítendő udvari kancelláriák alkorrátnoka lenni; a két legfőbb hivatalnok e szembe álló érdekeiből folyt, hogy Bánffy az említett indítványokat az országgyűlésen elfogadtatá, Teleki pedig Bécsben megbuktatá.“ (Erdély közléte, 1791–1848.)

⁶ Br. Kemény Zsigmond: A két Wesselényi Miklós. Magyar remekírók, 32. k. 97–105. l.

künk nincs mit hozzátennünk. Az eredmény ismeretes. A kiegyezés után az erdélyi magyarság fellélekzett és reátámaszkodott a magyar állam kereteire. Az állam állandóságába és mindenhatóságába vetett hit elfelejtette a triviális hasonlat igazságát, hogy passzulyt ugyan meg lehet támasztani karóval, de népeket soha. A karót 1919-ben kiszedték és a nép elomlott. Ez volt a *harmadik csalódás*, de ez már Erdélyben csak a magyarságé volt.

Az önállóság 1691-ben megszűnt, mert egy állam önállóságát csak belső erkölcsi és anyagi erői biztosíthatják. Az önkormányzat 1848-ban (illetve 1867-ben) feladatott, mert önkormányzatot csak egy szervezett társadalom őrizhet meg, sohasem papiros-alkotmány. Végül a magyar államiság 1919-ben összeomlott mert ellenséges hatalmi konstellációk között fel kell bomolnia annak az államnak, melynek feszítő erői nagyobbak, mint államalkotó népének kohéziós ereje. Ime, három századból három sorsfordulat, de csak egy következtetés: *el kell buknia annak a népnek, amelyik nem a saját erőire támaszkodik.*

A hanyatlás vonala a fejedelmi Erdélytől máig természetesen indokolható azzal, hogy az idő a magyarság érdekei ellen dolgozott. Az évszázados török–német harcnak az egyik fél javára való végleges eldőlése sem volt szerencsés, mert könnyebben lehetett két malomkő közé ékelve megőrizni a függetlenséget, mint egy malomkő nyomása alatt. A francia földről hódításra induló nagy eszmék – egyenlőség, liberálizmus, nemzetiségek egyenjogúsága, végül a nemzetek önrendelkezési joga – ellentétes irányúak voltak a számban kicsiny és hatalmában privilégiumokra támaszkodó magyarság érdekeivel. A számnak a privilégiuma ugyan semmivel sem jogosabb a kiválóság privilégiumánál, csakhogy a magyarság nem volt kiválóbb. Lehetett kiválóbb egyedeiben, de nem volt az tömegeiben s főképp nem közösségi értékében. Hasonlítható-e egy bankunk vagy kultúrintézményünk akkori működése céltudatosság, nemzetmentés, terjeszkedés szempontjából az Astrához, vagy az Albinához?

Az erdélyi magyarság elbukott, mert nem ismerte fel s így nem is tudta építésre felhasználni saját erőit. Hatalmi ábrándokat kergetett, idegen erőkre támaszkodva, miközben a ház fejére omlott. Erdély problémája – akárhogy kerülgetjük – néprajzi térképébe van beágyazva. A fejedelmi Erdély akkor tudott legnagyobb lenni, amikor a felette álló hatalom, Bocskay, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György jobban felismerte Erdély legmélyebb lényegét, mint Erdély saját maga és az erők egyensúlyozását megteremtette. Erdély hét főbűne: a három nemzet és a négy vallás tettek gyengévé és egyben erőssé is Erdélyt. Amikor az egyensúly

⁷ Kemény Zs.: id. m. V. ö. Wesselényi M.: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. 1843. 261. l. a köv. sorokkal: „Horvát és Tótországot az egyik, az úgynevezett tótvármegyéket pedig egy más alkotandó szláv álladalom kiegészítő részévé szánván, minket magyarokat honunk közepén azon részre szorítva, melyet tisztán magyarok lagnak, – megengednének létezni, vagyis tengődni. A szláv követelők mellett túl a románok akarnak pörbe idézni s örökösödési joguknál fogva Erdélyt és Magyarhon románlakta részeit venni el tőlünk.“

és az összhang, akár egy erős akarat szuggesztiója alatt, megteremtődött, ereje növekedett s egyensúlya megbomlásával gyöngült hatalma is.

A helyzet azóta lényegesen változott, de alapvonásaiban ugyanaz maradt. Erdélyben a népek harmóniájáról csak akkor beszélhetünk, ha az egyensúlyi helyzet újból megteremtődik. Természetesen az egyensúlyi helyzet újbóli megteremtését és egyenranguságunk jogi és anyagi előfeltételeinek biztosítását kívánhatjuk ugyan, de józanul nem remélhetjük sem a román államtól, sem az erdélyi románságtól.

III.

EGYEDÜL A FELADATOKKAL SZEMBEN.

EGYEDÜL VAGYUNK. De nem voltunk-e mindig egyedül? A magyarság Európában, nagy embereink, akik minél nagyobbakká váltak, annál inkább maradtak egyedül, s minden magyar ember nem egyedülálló-e? A magyarnak évezredes önmagáraulaltságából és magárahagyottságából folyó létélményét: *a magánosságot*, és a tömegben felolvasásra képtelenségét, mint súlyos hibát szokták szemére vetni – megszervezhetőségének legnagyobb akadályaként. De bár belátjuk a nehézségeket, amelyeket a túlzott önállóság, a „két magyar – két párt“ jelentenek a szervezés szempontjából, különösen a szláv népek tömegösztonével szemben, mégis reá kell mutatnunk ez örök magyar vonás előnyeire. A magyarságnak ez az egyedülállása, csak önmaga erejében való bízása, egyedül is helytállása avatják a XVI.–XVII. század hőskölteményévé a végvárak életét, mikor a palánkvárba húzódott tíz-tizenöt vitéz hetekig tartóztatta fel a sokezres ellenség erőit. A központi akarat sokszor megbénult s csődjét nemzeti katasztrófák követték s az új élet alapjait távol és csendben az egyedülvaló magyarok kezdték lerakni.

Herakleitos kiábrándultságában lemond királyi koronájáról s mikor megkérdezik, miért lopja idejét porban játszva a gyermekekkel, azt feleli: „Nem okosabb-e ezt tenni, mint a ti társaságokban kormányozni?“ V. Károly viláгурalmi terveinek rombadöltével kolostorba vonul. Viszont ugyanaz a pesszimizmus és kiábrándultság Deák Ferencből alkotást vált ki: megalkotja a kiegyezést, Tisza István akaratát ércskeménységüvé formálja és Szekfő Gyulával megíratja a *Három Nemzedéket* és a *Magyar Történetet*.

Ahogy a magyarnál a pesszimizmus nem okoz alkotásra való képtelenséget, sőt sokan mintha a felfokozott munka extázisával

akarnák pótolni hitetlenségüket, éppúgy az egyedüllét sem jár a gyengeség és a tehetetlenség érzetével. A tragédiába való bele-nyugvásnak az az indokolása, hogy „a nemzet törzsökös része számszerint nem elég”⁸, vagy a közrendi magyarok indokolása: „kevesen vagyunk, igen, ha többen volnánk”⁹ inkább a munka alól való kibuvás szép formulázása, mint a magyar lélek őszinte megnyilatkozása. Tulajdonképpen nem is vagyunk olyan kevesen. A magyarnak szenvedélye volt magát a nagy nyugati népekhez hasonlítani s ebből az összehasonlításból természetesen nem született más, mint a megsemmisítő kicsinység érzete. Ha a környező népekhez hasonlította volna magát, erőtudata nem szenvedett volna ilyen csorbát, mert az osztrák nép, a cseh, román és szerb nemzetek száma *átlagban* a magyarságén alul marad.

Bűn lenne azonban a feladatok nagyságát kicsinyíteni és a helyzet nehézségét eltitkolni. Jól tudjuk, hogy soha magyar nemzedék nehezebb feladat elé nem állítottott, mint a miénk. Egy futó pillantásra felvázolódik sorsunk ijesztő komolysága.

Egyedül vagyunk, rokon nélkül. A magyarnak csak egy rokona van: Európa s ez a rokon sem akar tudni rólunk. A magyarság Európa reménytelen szerelmese. Ami hibánk van, mind ebből a reménytelen szerelemből fakadt: odadobtuk az életünket védelméért s ez volt a kisebb hiba, hiszen magunkat védtük elsősorban, de eldobtuk lelkünk sajátos, Keletről hozott értékeit, csak-hogy Nyugathoz annál hasonlatosabbakká válljunk. Bennünk Európa túléli saját magát: mi még most is európai öntudatról, közösségi érzésről ábrándozunk, amikor már Európa nem akar tudni saját-magáról sem.

És Európa? Várhatunk-e a nyugati népek szublimált vagy nyers imperiálizmusától segítséget? Tudjuk, hogy a török elleni harcokat, ha kevéssel is – az európai közösségi tudat utolsó fellobbanásaként – támogatták, mert érdekük volt, Zrinyi mégis az örök magárahagyatottságot állapítja meg: „Im az kereszténységet mind elöszámlálánk s nyilván látjuk, ezektől sem lehet segítség úgy, hogy az legyen fundamentuma az mi szabadulásunknak.”¹⁰ Jöhet, föltétlenül jöhet a magyarság számára kedvező hatalmi konstelláció, de erre ölbetett kezekkel várni örültség és öngyilkosság. Az igazi erő: önmagunk ereje s az igazi segítség: ahogyan magunkon tudunk segíteni.

Ék vagyunk most is, a török helyébe lépett, erejére ébredt, felfelé törekvő Balkán és a lefelé nyomuló germánság között. Népek változhatnak s a helyzet ugyanaz marad: Kendy Sándor, Báthory Zsigmond alatt a kormányzótanács elnöke, Erdély helyzetét úgy látja, mint ami „az üllő és verő között úgy vagon, mint két ajtósark között.”¹¹

⁸ Hermán Ottó: A magyar nép arca és jelleme. V. ö. Kornis Gyula: Az államférfi, II. k. 254. l.

⁹ Kornis Gyula: id. m. 254. l.

¹⁰ Zrinyi Miklós: A török áfium ellen való orvosság. Remekírók. 298. l.

¹¹ Hóman-Szekfű: id. m. IV. k.

Etikai jellegű kultúránk van, megértésről és igazságosságról álmodozunk s szerte Európában az önzésnek és a nyers erőnek hivatástudata tombol.

Arányszámunk rossz, elhelyezkedésünk előnytelen.

S ha magunkat nézzük, Széchenyi e megbojdujt méhraját, ahogy fullánkjainkat egymásnak szegezve állunk öreg a fiatallal, katolikus reformátussal, író politikussal, szabadelvűek a gazdasági autárkiát sürgetőkkel, a párt a pártonkivüliekkel, a közönyösök és konclesők a nemzeti érdekekkel, a régi formákhoz ragaszkodók az új tartalmat kívánókkal szemben, és ha az út távolságát mérjük, amit önmagában csak az egészséges közszellem kialakulásáig kell megtennünk, szívünk megnehezedik és kétségek gyötörnek: elég-e a mi jóindulatunk, segíteni akarásunk ahhoz, hogy mindezeket változtatni tudjunk?

Merjünk nagyok lenni!

*

1395-ben, a vesztett nikápolyi csata után bontakozott ki a török veszedelem egész nagyságában. Azóta az Árpádházi királyok és az Anjouk imperialista terjeszkedő politikája helyébe a védelmi politika lépett.¹² Hunyadi Mátyásban és Bethlen Gáborban a pozitív államalkotó erő még két csodálatos példát ad, de a magyar politikai lélekben azóta a terjeszkedés helyett a védekezés, az építés helyett a konzerválás, az alkotás helyébe a kritika, az ellenzékieskedés, a sérelmi politika lépett. A magyarság egykor pozitív lelki arca negatív szellemi formát öltött. Ez a negatív jelleg nemcsak a védelmi politika közjogi jellegében ölt testet, hanem abban a módban is, ahogy a magyarság sajátmagát látja.

Ha egy köznapi embertől megkérdeznénk, mondaná el a magyarság hibáit és erényeit, a kérdés első felére bizonytalán rögtön megfelelné, s ha ezertől kérdeznénk, nagyjában ugyanazokat a hibákat hallanánk felsorolni, míg az erények felsorolásánál bizonytalanabbá válna a hang s ahányan, annyiféle mondanának, hamis és valódit vegyesen. A dzsentri és a cigány azt felelné, hogy a magyarság legnagyobb erénye úrisága és gavallérsága, a politikus fejlett politikai és jogérzékét emelné ki, a városi ember kultúrfőlényt emlegetne, a földműves nagyszerű munkabírását és szívósságát látná legfőbb értékének. Mindezek azonban inkább egyéni értékek s mint ilyenek is vitathatók. Minket a közösségi érték érdekel, az, hogy melyek a magyarságnak, mint közösségnek, mint nemzetnek, az értékei, az egyéni érték csak annyiban, amennyiben ezt a közösségi értéket kedvezően befolyásolja. A kettő között szigorú határvonalat kell húznunk. A magyarság ugyanis rengeteg értéket hordoz egyedeiben, a világnak egy népe sem tobzódik úgy egyéni értékekben, tehetségekben, mint a magyar. Ha egy nemzet értékét a nemzettestet alkotó egyedek értékének összessége jelentené, a magyar előkelő helyet foglalna el az értékek ranglistájában. Csak-

¹² Hómán–Szekfü: id. m. III. k.

hogyan ez a két fogalom nem fedi egymást. Az egyéni értékeken kívül egy nemzet erejét, teljes értékét, a tagjaiban hordozott közösségi érték erőssége szabja meg, az a meghatározhatatlan lelki tartalom, parancsoló ösztön, ami az egyéni érdeket alárendeli a közösségi érdeknek, az a titokzatos lelki irányítószerv, mely az egyént képességeivel a közösségi munka vonalába állítja s az egyén és a nép teljes egységét megteremti. A magyarságnál az egyéni érték magasabb fokozataival szemben a közösségi érték csekély foka állapítható meg. A kérdés lényege: volt-e ilyen közösségi értékünk, ha volt, miért pusztult el, melyek a ma felfedezhető maradványai és hogyan lehet e maradványokra építve a magyarság közösségi értékét fokozni?

Alig van izgalmasabb tanulmány, mint kikérdezni erről nagyjainkat.

IV.

ÉRTÉK ÉS ÉRTÉK. ZRINYI ÉS SZÉCHENYI MÉRLEGE.

ZRINYI A TÖRÖK ÁFIUMBAN először felsorolja az összes európai nemzeteket, megvizsgálja állapotukat, segítségre való hajlamukat és érdekeiket, s a részletes külpolitikai szemle eredménye: senkitől sem várható segítség, a magyarnak magának kell magán segítenie, „mert bizonyára az mi sebünk senkinek sem fáj úgy, mint minékünk. Egész lelkünknek applicatióját, minden testünknek fáradságát fordítanunk kell az mi utolsó veszélyünk eltávoztatására“. Az európai nemzetektől nem várható segítség, marad a magyarság, de a magyarság is bűnökkel terhes: „Csúfsága lettünk nemzeteknek és magunknak, ellenségünknek pedig prédájává. Miért? a vitézségnek disciplinája meg nem tartásáért, a tunyaságért, az egymásgyűlölségért és ezer ilyen vétkünkért.“ Szervezett seregek helyett gyűlevész hadak gyűlnek össze, a nemesség elfelejtette hivatását, a nemes urfiak haszontalanul ülnek otthon anyjuknál, vagy beállnak egy magyar úr szolgálatába s ott mit tanulnak? „Innya, mit többet? pompáskodni, egy mentét arannyal megprémeztetni, egy kantárt pillangókkal felcífrázni, paripát futtatni, egy szóval esküdni, hazudni és semmi jót nem követni. Ezek kívánják aztán a generálisságot és ugyan ezeknek is kell adnunk, mert ha nincs más jobb“. Tehát Zrinyi az akkori magyarság hibáinak, pártoskodásának, széthúzásának, alacsonyságának kemény, keserű rajzát adja, de az értékeket is keresi s a hibák felsorolása után a magyar lélek tipikus fordulatával így folytatja: „Noha az mi magunk népét jól leábrázoltam, mindazonáltal, ha kérded: kit kívánok és micsoda nemzetet oltalmomra, azt mondom: a magyart kívánom. Miért? azért, mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb s ha akarja, legvitézebb nemzetség“. „Jobbna kell

hát lennünk, vitézebbnek is, tanultabbnak is, ha a törököt meg akarjuk verni, mert ha ő több is, semmit nem indulok azon, ha mi jobbak leszünk“. S a nagy nemzeti összefogás akadályai? Először a hitetlenség: „A magyarság nem bízík magában, hogy rendbe hozhassa állapotját és disciplináját. Ez a kételkedés önmagunkban csak tunyaságból vagy on s mivel nincs elegendő kedvünk hozzá, lehetetlennek gondoljuk igyekezetünket. Nem lehetetlen, hanem könnyű, ha akarjuk: vagy on népünk, vagy on módunk, vagy on alkalmatosságunk; csak elszánt akarat kell, nem kell semmi más.“ Második akadály a fegyelmetlenség, rosszul értelmezzük a szabadság fogalmát, a katona inkább marad szabad legény, hajducska, mintsem alá vesse magát a katonai fegyelemnek. Viszont csak a jó katonai fegyelem tudja megteremteni és megvédeni az igazi szabadságot. „A harmadik részben azt mondom, hogy ezt senki egyes úr vagy generális végbe nem viheti; kicsoda tehát: az egész ország! az egész nemzetünk unanímis consensussa kelletik erre.“¹³ És valóban az unanímis consensus, az egyetemes akarat, a közöségi érték alapfeltételének hiánya tette lehetetlenné Zrinyi nagy nemzetmentő tervének megvalósítását. Hibák és erények: közöségi hibák és egyéni erények, amelyeket csak egy: az összefogás ténye akadályozott meg közöségi értéké válásban, ez volt már Zrinyi korában is. A közöségi érték kutatásában tehát még előbbre kell visszamennünk. Most azonban folytassuk a másik nagy magyarral: Széchenyivel.

Széchenyi már csak a hibákat, a nemzeti bűnöket látja. A Szekfü Gyula által összevont négy bűncsoporttal (hiúság és rokoni: önhittség, önáltatás, öncsalás; lelkesedés és szalmatűz; közrestandség; irigység és szülöttei: pártviszály és uralomvágy)¹⁴ szemben Széchenyi csak a népre talál jó szavakat: „ki hű jobbágy, s mily hű! jó katona s mily jó! szóval ki minden terhek türelmes viselője s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója!“ (Stádium).¹⁵ Széchenyi a magyarságot Nagy Parlagnak, bűnökkel és hibákkal vert nemzetnek látja, melynek méhében mélyen meghúzódva élnek kivirulatlan erői. A posztulátumot, a nemzeti Erényt, a kiművelt emberfők társadalmát mérhetetlen út választja el a jelen adottságaitól, vétkeiktől.¹⁶ Széchenyinnél hiába keresnénk a nemzeti erők felvázolását, erőt csak a népben érez és nemzeti értéket a Keletről hozott kifejeletlen, de kifejleszthető sajátosságokban. A magyarság negatív szellemi arcának legtökéletesebb rajzát az a Széchenyi adja, akiben a pozitív telíttségű alkotó magyar lélek a legtökéletesebb megjelenési formáját nyerte.

Makkai Sándor, aki a nemzeti jelleg pozitív oldalát is meg akarja rajzolni, mérleget állít fel. A mérleg egyik karjára a nagy nemzeti katasztrófákat: Augsburgot, Muhit, Mohácsot és Majthényt

¹³ Zrinyi: id. m.

¹⁴ Szekfü Gyula: Három nemzedék. I. kiadás, 29. l.

¹⁵ Szekfü Gyula: A mai Széchenyi. 241. l.

¹⁶ Szekfü Gyula: Három nemzedék, 29. és köv. l.

helyezi, míg a másik karjára Szent Istvánt, IV. Bélát, Bethlen Gá-bort, Széchenyi Istvánt, mint akikben a nemzet Génusza felelt a katasztrófákra.¹⁷ A pártossággal, göggel, szenvedélyeséggel, szalma-lánggal, keleti tunyasággal, a nemzeti bűnökkel szemben csak két értékes vonást tud felhozni: az igazságosságot és a jóakaratot. Makkai Sándornak ez a felfogása nem egyedülálló: mélyen a nemzeti közfelfogásban gyökerezik, mely szerint amíg a bűnök az egész nemzetben jelentkeznek, addig az erényeinket csak egy-egy nagy ember testesítette meg. E felfogásban feltétlenül van igazság: a nemzet sajátos értékeinek, jellemvonásainak kifejezését keresi nagy embereiben; a nagyság feltétele éppen ez. De bármennyire is sokra becsüljük a hatást, amit egy nagy ember nemzete életére gyakorol, mély katasztrófáinkból való felemelkedéseinket nem tulajdoníthatjuk csak egy ember erejének: a nemzet életereje, a lappangó, csak a katasztrófák által életre ébresztett közösségi érték dolgozott és alkotott láthatatlanul.

Hibáink, vétkeink ismeretéhez legnagyobb magyarjaink segítettek. Értékeink feltárására azonban már nem jutott nagy emberünk: tehetségtelen hizelgők karmaiba estünk. Valódi értékeink helyébe képzelt értékeket helyeztünk, melyek vagy nem voltak sajátjaink, vagy nem voltak értékek. Az önismerethiányra találhatunk-e jellemzőbb példát Mikszáth eseténél, aki szelid iróniájával végeredményben kegyetlenül súlyos bizonyítványt állított ki kortársairól s a kortársak elferdült lelkülete az ítéletet dicséretnek vette. Harmincmillió államról, szervezési fölényünkről, állami mindenhatóságról, városi kultúránk felsőbbrendűségéről ábrándoztunk. A feleletet minderre megkaptuk.

Csonka marad az önismeretünk, míg valódi értékeinket fel nem tárjuk és nem tudatosítjuk. A hibákat ismernünk kell, hogy levetkezzük, de építeni csak azokra az erényekre lehet, melyek ott szunnyadnak a nemzet lelkében s melyek a nemzetet egyszer már nagyra tették. Lehetséges-e, hogy a magyarság közösségi érték nélkül ezer éven keresztül megmaradhatott volna ezen a földön, melyről számban és hatalomban hatalmasabbat elsodort az idők szele? Aligha. Volt és – ha csökkent mértékben is – van közösségi értékünk, csakhogy ezt nem szabad sem a germán gépiességhez, sem a szláv nyáj-ösztönhöz hasonlóan keresnünk. Az az érzésem, hogy az idők folyamán valami nagy félreértés történt, amikor következetesen keleti eredetünkkel okolják meg jellemző bűneinket, A szalmalángot, a tunyaságot, a széthú-zást, a fegyelmeztlenségeket keleti eredetűnek könyvelték el, de ha akár az ősmagyarok, akár a honfoglalók történetét nézzük, ezeknek nyomát sem találjuk. Bölcs Leó kiemeli a magyar seregben uralkodó fegyelmet, elmondja, hogy a nyugati népekkel, a frankokkal és longobárdokkal szemben, akik túlságosan fegyelmeztlenek, a magyar sereg teljesen vezéreinek hatalmában áll, akik nem szeretettel, hanem félelemkeltéssel tartják féken a rendetlenkedőket s a fegyelem ellen vétőket súlyos büntetésnek vetik

¹⁷ Makkai Sándor: Magunk revíziója. 36. és köv. l.

alá. Bölcs Leó úgy jellemzi a honfoglaló magyarokat, mint akik a munkát, a fáradságot, égető meleget, hideget nagyszerűen bírják, pompakedvelők, szabadságszeretők és főgondjuk, hogy vitézül viselkedjenek.¹⁸ Hadi sikereiket annak köszönheték, hogy seregük gyorsan tudott mozogni, részeiben önállóan is tudott harcolni s emellett mégis minden részletében egyetlen legfelsőbb akarat, a vezér haditerve szerint igazodott.¹⁹ Ha az ősmagyar harcos lelki alkatát rekonstruálni próbáljuk – írja Darkó József – abban a legmerészebb ellentéteket találjuk összhangzóan egyesítve: szabadságszeretetet és szigorú katonai fegyelem, nagy szellemi és testi mozgékonyosság s a mellett szívós türelem, kitartás és állhatatosság a nehézségek és nélkülözések leküzdésében, kíméletlen erélyesség a hadi célok végrehajtásában s viszont igazságosság és becsületesség úgy az alárendelt bajtársak, mint a leigázott ellenséggel szemben. A céltudatosság az, ami a honfoglaló magyarságra legjellemzőbb. Akkor még a győzelmet nézték, nem a céltalan hősiességet, ismerték a szervezett és győzelemre fordítható menekülést. A hősi, csak a hősiességért való huszárroham legalább olyan eltérés a régi magyarok harci taktikájától, mint a szatmári lóversenyek Széchenyi gondolatától.

Nemcsak az Árpádban, Szent Istvánban és az Árpádházi királyokban élő tényleges államépítő erő alkotta meg a középkori magyar birodalmat, hanem az akkori magyarságnak alkotásra kész erői is. Az éberség, leleményesség, mozgékonyosság és gyors alkalmazkodó képesség bár elsősorban a hadi taktikában érvényesültek, az élet más területein is előnyt biztosítottak. A gyors elhatározás képessége, a pontos tájékozottság, az ellenfél gyengéjének felismerése és villámgyors kihasználása az akkori diplomácia mestereivé avatták a magyarokat. A korlátozott terjedelemben való tekintettel azonban nem kísérhetjük végig e tulajdonságok lassú elernyedését és újakkal való behelyettesítését, éppen ezért csak arra szorítkozunk, hogy a végső képet: a mai magyarság jellemrajzát adjuk.

A magyar jellem, s ami minket ezuttal érdekel, a politikai jellem felkutatására sok szép kísérlet történt. Igy *Kornis Gyula* hatalmas munkájának egyik fejezetét ép a magyar politikai jellem rajzának szenteli. Bevezetésképpen elmondja, hogy a magyar politikai jellem az alkotmányért vívott sokszázados küzdelemben forrott ki: a régi rendi világ az alkotmányban nemzete fönmaradásának és létének zálogát érezte. Ezért a magyar lelkiség előterében mindig a politikum állott: nagyfokú politizáló hajlama önfenntartási ösztönében gyökerezett, melyet igen fejlett és kényes *jogérzése* támasztott alá. A küzdelem nemzeti lét és élet alapvető elveiért folyván: az *elvekhez való tántoríthatatlan ragaszkodás* a magyar politikai jellemnek legfőbb vonása. *Apponyi* is megállapítja, hogy a magyar lélek tárgyi tekintetben tovább tud menni a lemondásban, mint amennyi helyes, de a duzzogást nem engedi bántani. Az alkotmány fenntartásáért folytatott örökös harcból a ma-

¹⁸ Hóman-Szekfü: id. m. I. k.

¹⁹ Darkó József: Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugateurópára. 1934. 137. l.

gyar politikai elmejárásnak az a vonása támad, hogy egyoldaluan védekező természetet ölt, ebben gyökerezik a magyarságnak túlnyomóan *ellenzéki, kritikai, obstruáló* lelki habitusa a politika terén. Túltengő *jogászi műveltségéből* viszont politikai *jellemének és észjárásának formális természete* folyik. Egyébként is erősen *érzelmi, anti-racionalista természetét szangvinikus vérmérséklete* támasztja alá. Következménye az érzelmi politika, a nagyfokú hiszékenység, az ész munkáját eleve lefogó szuggesztibilitás, a szép szavak retorikájának erős, de a lélek felületén maradó hatása, a politikai türelem és fegyelem hiánya, a gyakorlati szempontok és haszon figyelmen kívül hagyása. A magyarság lelkének ősi passzív, quietista természetéből, másrészt politikájának évszázados védelmi irányából érthető politikai jellemének egyik legfőbb jegye: *konzervatívizmusa*. A nemzet két szélső politikai jellemvonása: *a konzervatív letárgia és a szangvinikus fellobbanás* között hánykolódik állandóan. Hirtelen fellobban és a tragédiába gyorsan belenyugszik²⁰.

Mindezek azonban a magyarság arcának negatív jegyeit tárják elénk. A politikai rendnek, a nemzet helyett gondolkozó osztálynak az arca éppen az évszázados védelmi küzdelem következtében elvesztette eredeti pozitív jellegét. Ez csak egyes nagy személyeinkben, mint egyénekből, és a népben, a politikai porondtól távol álló s az ősi jegyeket inkább megőrző közösségben, található fel. Azt hiszem, hogy a magyar néplelket ebből a szempontból felmérő kutatás – a magyar nemzeti lélekről alkotott képben – olyan forradalmat teremtene, mint Kodály–Bartók gyűjtése a zeneirodalom terén.

Igy, ha a kalotaszegi magyar jellemző vonásait összevetjük a Kornis Gyula által a magyar politikai jellemről rajzolt képpel, rögtön előtűnnek a különbségek. A kalotaszegi magyar racionális, józan: szónoklatokkal nem lehet reá hatni, azt legfeljebb meghalgatja, hadd beszéljenek az urak, hiszenez a mesterségük, – gondolja magában, – viszont annál inkább hajlamos az észokokra. Öntudatos, büszke a fajára és vallására, erőnek érzi mindkettőt. A célt nézi, nem sajnálja sem a legszebb titulusokat, sem a szép szavakat, csakhogy célját elérje. Szorgalmas, értelmes, szívós. Ragaszkodik minden talpalattnyi földhöz és megszerzett álláshoz. Mivel nagyon ragaszkodik földjéhez, messze vidékekre is elmegy üzletezni, ahogy ők mondják: köpeckedni, vagy dolgozni, csakhogy földjét megtarthassa. Pompakedvelő. Szabadságszerető. Fegyelmezett. Legnagyobb fegyelmező számára a közvélemény, a legnagyobb büntetés a lenézetés és a nevetségessé válás. Bár önző, (vagy éppen ezért?) áldoz is, ha belátja az áldozathozatal értelmét.

A honfoglaló magyarság vizsgálata és az Árpád-kor története a magyarságban élő közösségi értékről tesz bizonyosságot, mely elhalványulva, majd fellobbanva végigkíséri a magyar történetet s melyet legépebb formájában a nép őrzött meg. Az újból pozitív tartalommal telített magyar lelkiség megteremtése az erdélyi magyarság feladata. Miért? Előszőr, mivel a közjogi harc s ezzel együtt

²⁰ Kornis Gy.: id. m, II. k. 250–266. l.

a negatív képlet lehetősége megszűnt. Jogainkért küzdenünk kell de mindnyájunk előtt nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyarság, ha mind Kossuth Lajosokat és Apponyi Alberteket küldhetne a parlamentbe, sérelmei orvoslásában jelentős eredményeket akkor sem érhetne el. A belső munkától, a szervezéstől, a magyarság lelkének és testének acélossá tételétől remélhetünk csak eredményeket. Az acélrúgózatú nemzeti test ott tágul, ahol a nyomás enged, de ha a nyomás nő, akkor sem törik el, csak összeszűkül. Ha politikai tekintetben az idősebb és a fiatalabb nemzedék ellentétéről beszélhetünk, annak gyökereit itt találhatjuk meg. A fiatalabb nemzedék a belső munkát tartja elsőrendű, sőt kizárólagos fontosságúnak, viszont az idősebb nemzedék e munka fontosságának belátása mellett sem tud szabadulni a régi politikai iskola felfogásától, mely szerint az önvédelmi harc a parlamentben játszódik le. Látszatra az önvédelem fogalmában is több a negatív és passzív vonás, mint a pozitív és aktív. Ha az önvédelmi harc közjogi területen folyik, ha obstruálásban és sérelmi politikában jelentkezik, feltétlenül. Viszont ha társadalmi szervezéssel próbáljuk a nyomást kikerülni, ha „unalom nélküli vigyázással“ építjük a nemzettestet, akkor ráléptünk az alkotó és erőt sugárzó magyar lélek útjára. Egy másik tényező is segít. A régi politikai rend rétege megvékonyodott, aki maradt, az, ha nem nemzeti érdekből, úgy „rendi önzésből“ a néphez kényszerül s az önvédelmi harcnak új beállítottsága párosulva a néppel való együttéléssel megteremtik az új magyar lélek születésének feltételeit. Az újból alkotóvá vált magyar lélek kisugározza majd erejét a politikai, gazdasági és közművelődési élet minden megnyilvánulására. Mert ha a gazdagságot nem garasokban és osztalékokban látjuk, hanem lehetőségekben és lelkiségben, az erdélyi magyarság ma is gazdag. S ez a gazdagsága egyben az egyetemes magyarság iránt fennálló hivatására is reámutat.

V.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG SZEREPE A MAGYAR MŰVELTSÉGVÁLTÁSBAN.

BESZÉLHETÜNK-E magyar műveltségváltásról? Ösztöneinkre és érzéseinkre hallgatva, igen. A magyar életnek évtizedek óta tartó láthatatlan nagy forradalma kezd meghozni gyümölcseit. Észre sem vettük és etikai és esztétikai értékelésünk gyökereiben megváltozott. Egy évtizede sincs még, hogy a „püspök és püspökfi“: Makkai Sándor és Szász Károly megvívta nagy harcukat Ady felett. Az idő eldöntötte a vitát, látszólag Ady és Makkai, de lényegben az új magyar lelkiség javára. Szekfű Gyulának a háboru előtt megjelent könyvét: *A száműzött Rákóczit* a közvélemény felzúdulása kö-

vette, a nemzetgyalázás vádjaitól volt hangos a sajtó. Védelmére kiadott könyvének (Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?) előszavában írja: „A gyalázás rágalma beette magát a közönség széles rétegeibe és én súlyosan érzem immár két év óta a hazafiatlanságnak, nemzetietlenségnek és a magyar érzelmek megvetésének szörnyű vádjait.“ Szekfü Gyula nem változott meg, de megváltozott a közvélemény és a mi fiatalságunk már Szekfü Gyula szemén keresztül nézi a magyar történelmet. Említsük Bartókot és Kodályt, a műveltségváltásnak e két úttörőjét, akiket hamarabb ismert el a külföld, mint a magyarság? A budapesti Opera a tavaly télen magyar ciklust rendezett. Poldini *Farsangi lakodalmának* előadásán a nézőtér estélyi ruhás hölgyekkel és szmókingos férfiakkal volt tele. A Bartók és Kodály-estéről elmaradtak az estélyi ruhák és szmókingok, de lelkes arcú fiatalokkal telt meg a nézőtér, azokkal a szomjas lelkű fiatalokkal, akiknek ma még nincs szavuk, de akiknek lelkük egy rezdülése a magyar jövő szempontjából többet számít, mint Budapest összes szmókingjai.

Nemcsak szólásformaként használnának, de lényegét is takarnak e szavak: új magyarság, új katolicizmus, új reformátusság, új történetírás, új zene, új irodalom. Az átértékelésnek, az újjászűlésnek folyamata feltartóztatlanul megindult a magyar élet minden területén. Ez a folyamat láthatóbb Magyarországon, ahol a kultúra minden területén kiváló tudósok és művészek irányítják az átértékelés menetét; nálunk tudósok hiányában az élet végzi ugyanezt. Láthatatlanul, de mélyebb nyomokat hagyva. A most születő új magyar kultúra két pillérré épül: a halott történelemre, mely kövekben, betűkben őrizte meg a régi magyar kultúra elemeit és az élő történelemre: a népre, mely hagyományaiban, nyelvében, zenéjében, egész lelkiségében átmentette számunkra eltemetett kultúránk sajtásait. Ha e két pillér bármelyikét nézzük, az erdélyi magyarság szerepe a magyar műveltségváltásban nyilvánvalóvá válik. Az erdélyi kövek különösen beszédesek. Elmondják, hogy a „genius loci“, ami itt egyben magyar Géniusz is, sehol sem hagyott olyan mély nyomokat, mint Erdélyben. Dr. Balogh Jolán értékes tanulmánya az erdélyi reneszanszról megállapítja, hogy a reneszansz Erdélyben külön, sajátos, sehol máshelyt fel nem található jegyeket kapott. Bíró József dr., a másik műtörténész, ugyanezt állapítja meg az erdélyi barokkról. Véletlen volna, hogy Toroczkai Vigand Ede és Kós Károly próbáltak először a műépítészet és népi építkezés eredményeiből megteremteni a magyar építészet elemeit? Fiatal pesti építészek Erdélybe készülnek tanulmányútra, hogy az erdélyi kuriák, kalotaszegi és székely házak sajátos formáiból kialakítsák a magyar családi ház típusát. Beszéljünk a másik pillérről, a népről? Arról az előretolt helyről, melyet a magyar néprajzban a három erdélyi néprajzi sziget: a székely, a kalotaszegi, a toroczkói elfoglal? Beszéljünk a székely balladákról és a legtisztább magyar nyelvről: a kalotaszegiről? Mindarról a sajátos értékről, amelyet Erdély hagyományaiban, köveiben, nyelvében, műveltségében őriz?

Lehetséges, sőt valószínű, hogy a magyar műveltség új formáit Magyarországon fogják kialakítani, de az anyagot hozzá, a lelket mi

szállítjuk. A két pillérre: a történelemre és a népre épített erdélyi irodalom sikere bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság minden szegénysége dacára tud adni a magyar közösségnek. Viszont az a tény, hogy odaát szinte reveláció számba megy minden erdélyi írás, míg itthon csak regisztrálódik, arra mutat, hogy az erdélyi lélek gyors átalakulásában túllépett az irodalma által feltárt eredményeken és újabb rétegek feltárására vár. A siker mindig bizonyos mértékű megmerevedéssel jár és ettől a megmerevedéstől féltjük az erdélyi irodalmat, melynek hivatása pionirként az erdélyi lélek előtt járni és az ösztönökben élő erők tudatosítása által gyorsítani az átalakulás folyamatát. A nép a hozzá menekült magyar kultúrának nemcsak megnyilvánulási formáit (nyelv, hagyomány, zene, költészet, stb.) őrizte meg, hanem magát a lelkét is. Eddig a megnyilvánulási formák kutatása és feltárása folyt, az egészet betetőzi majd az igazi magyar lélek vizsgálata. Tudósainkra és íróinkra vár ez a feladat.

Műveltségben és lélekben magyarrá válni: erre kötelez a mult és kényszerít a jövő. Nemcsak kultúránk testéről dobjuk le az idegen, oda nem tartozó, szerves részévé nem vált vonásokat, de a lelkünkről is mindazt, ami évszázadok folyamán megfertőzött, átváltozott, ami az alkotó, józan, céltudatos magyar lélek megszületésének akadálya.

Ez a kérdés már hivatástudatunkba kapcsolódik.

VI.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG HIVATÁSTUDATA.

KEVÉS NÉP vívódott annyit önmaga sorsa fölött, mint a magyar. Mi a hivatásunk? Mi a rendeltetésünk? Van-e egyáltalában s ha van, miért sújtanak mindegyre belső és külső katasztrófák? Miért fúj a fátum szele fölöttünk? Van-e jövőnk, s ha van, milyen? Mi vár reánk? Halál vagy élet? Ezer éven keresztül ezeken vívódott, gyötrődött a magyar nemzeti lélek.

Nagy népeknek könnyű. Náluk az öntudatra ébredés egyúttal erőtudatuk, hatalomérzetük felébredését is jelenti, míg kis nemzetek öntudatraébredése gyakran azzal a tudattal jelent egyet, hogy milyen kicsinyek és milyen mértékben veszélyeztetett pusztalétük is.²¹ Nagy népeknél öntudatraébredésükkel egyidejűleg miszsiós tudatuk is tartalmat kap s rendszeren rejtett vagy nyílt uralmi igényekben jelentkeznek. A francia nemzet már a kora középkorban úgy érzi magát, mint a kereszténység és a haladás terjesztő eszközét és kardját Isten kezében. Cromwel isteni küldetesként és

²¹Trócsányi: A magyar nemzeti lélek vívódásai. Különlenyomat a Társadalomtudomány 1933. 4. számából.

parancsként utalja ki Britaniának a feladatot, hogy Európát meghódítsa a reformált kereszténységnek.²² A fasizmus az antik Róma imperiálizmusában kapta meg ideológiai megalapozását, Hitler Németországa a germán faj magasabbrendűségében és küldetésében. Kis nemzetek számára hivatástudatukat megfogalmazni nagyon nehéz, sokszor lehetetlen. Mivel azonban felfelé ívelő nemzeti lét nem képzelhető el hivatástudat nélkül, arról olyan kis nép sem mondhat le, mint a magyar.

A magyarságnak egy, a nemzet egyetemére kiható missziós hite volt: védeni a kereszténységet és a keresztény kultúrát a tatár-török becsapásokkal szemben. Balassi Bálint az országért, mint a „kereszténység védőpajzsáért” harcol. A protestáns erdélyi fejedelemiségnek is volt hivatástudata: a magyarság és a protestantizmus védelme. A múlt században az ék-hívás szelleme élt: előbb a szlávástgot kettéválasztani, majd a germánástgot elválasztani a szlávástgotól. De lehet-e az éknek hivatása? Széchenyi mélyebbre nézett. Szerinte: a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni – Európában egyedüli heterogén sarjadék – ázsiai bölcsőjének rejtező, eddig sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátságait, (Kelet népe.) A mai magyarországi fiatalságban is él egy missziós tudathoz hasonló feladatvállalás, abban az igényben, hogy a magyarság legyen a Duna-völgy megszervezésének zászlóvivője²³. Egy évtizeddel ezelőtt a Bartha Miklós-Társaság által felelevenített kossuthi Duna-konföderációban ugyanaz a gondolat jelentkezett, amelynek egy évtizeddel később egy másik csoportosulás, a Deák Ferenc-Társaság is hangot adott, midőn folyóiratának, az Országútnak, első számában Dessewffy Gyula gróf a magyarság hivatását a geopolitikai és történelmi tényezőkkel számolva a Duna-medence megszervezésében jelöli ki.

Az erdélyi magyarság hivatástudatát irodalmán keresztül lehet lemérni. Reményik Sándor adta az első indítékot: Eredj, ha tudsz, itthon maradok én. Megállapíthatóan kevés sikerrel, mert akinek esze volt több, repatriált, akinek a hite volt erősebb, itthon maradt. Líránk szigorú etikai jellegű. Hitet nem tud adni, de a helytállás kötelességét tudatosítja.

Reményik Sándor:

Ki hittel harcol, könnyedén halad,
Hittelen vívni és reménytelen
És céltalan – ez aztán feladat. *(Kötelesség).*

Tompa László is csak a megkapaszkodás kötelességét érzi.

És míg minden omlik, összedül,
Gyökereimmal e kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom.
S állok daccal, társ nélkül, egyedül. *(Magányos fenyő.)*
S állok, mint aki másképp nem tehet.
Mint akinek ez így rendeltetett. *(Mult-jövő mesgyéjén.)*

²² Kornis Gy.: id. m. I. 63. l.

²³ Trócsányi: id. m.

Líránkhöz hasonlóan epikánk sem tudott hitet adni, csak parancsokat kaptunk, a kitartás, a megkapaszkodás, a kötelességvállalás parancsát. Ha hitet nem is, de a hit alapját: a szeretetet, Erdély mérhetetlen szeretetét ajándékul adta. A politikai irodalom eredménytelenül próbálta szállítani a hídverés hivatástudatát.²⁴

Rendes körülmények között a hivatástudat szublimált vagy nyers imperializmust takar. Hozzá kell szoknunk, hogy számunkra nem teremődnek *rendes* körülmények, minket a sors ebben is *rendkívüli* megoldások elé állít. *Makkai Sándor* mély tanulságokat hordozó könyvében (*Magunk revíziója*), mely fölött beteg közéletet jellemző hallgatással siklott át az erdélyi társadalom, próbálja lerakni hivatástudatunk új alapjait. Az erdélyi magyarság kettős feladat elé állítottatott. A kisebbségek világhivatásából nővő feladata, hogy kultúrájában egyetemesebbé, a humánus örök magaslatait jobban megközelítővé és mélyebben emberivé váljék, másrészt viszont a saját fenntarthatása és élete érdekében be kell látnia, hogy a politikai önállóság és hatalom hiányában önfenntartásának egyetlen útja a saját nemzeti hagyományán nyugvó, de adott viszonyaihoz képest önállóan fejlesztendő szellemi és erkölcsi élete. Azt a kettős feladatot, hogy legmagyarabb magyar és legemberibb ember legyen, földi impériummal nem rendelkező, a lélek, a jellem impériuma által valósíthatja meg. Amint tanulmányának címe tömören kifejezi: impérium lélekben és igazságban.²⁵

Hivatástudatunknak a Makkai Sándor által adott zseniális meghatározása nem válhatott egyetemes érvényűvé, mivel csak a nemzeti lélek igényeivel számolt és elhanyagolta a nemzeti test szükségleteit. Az erdélyi magyarság hivatástudatának a nemzet egyetemére kiható adekvát megfogalmazása csak a nemzeti élet minden jelenségének ártértekelése és erőink józan lemerése után várható, viszont nemzedékünk hivatástudatának kialakítása megtörténhet már most, sőt ennek mielőbb meg kell történnie.

Romantikusan nézve: választhatnánk a csalán és a fenyő hivatástudata között. Nem tesszük, mert a kettő között nincs különbség: ha betölti ki-ki hivatását, tökéletes. A mi hivatástudatunk is csak önmagunkból nőhet. Amelyik nemzedék megérti nemzete hivatását, az emelkedés törvényszerűségeit, annak útja felfelé vezet. Amelyik viszont süketen és vakon áll nemzete hivatásával, sőt elhivatottságával, történelméből kibontakozó szerepével szemben, amelyik nemzedék nem meri vállalni ezt a szerepet, nem mer nagyvá lenni, az posványba süllyed és a „törpeség rút bilincsei között“ éli le életét. A mi nemzedékünkre vár a feladat a magyarság helyzetét, szerepét, erejét és hivatását térben és időben meghatározni. Önmagunk revíziója? Igen! Kiméretlenül leszámolni a multtal s mindazzal, ami a multból átmenekülve itt rothaszt és bomlaszt. Az erdélyi magyarság mintha elfeledte volna, hogy csak egy láncszem a nemzet életében, nem önmagáért való. Mintha nem érezne felelősséget sem előre, sem hátra. Mi más lehet a fel-

²⁴ L. Spectator lelkes, minduntalan visszatérő próbálkozásait.

²⁵ Makkai: id. m. 44. és köv. l.

adatunk, mint megteremteni azt a lelkiséget, ami örök kapocs az igazi multtal és felbonthatatlan eljegyzés a jövővel?

„Ugyérem – mondotta Kossuth híres 1848 júliusi beszédében, – mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felébreszti a halottakat, hogyha vétkesek vagy gyengék, halálba sülyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek.“ Nem, Isten nem adta kezünkbe a tárogatót, de adott ennél sokkal többet: öröknyughatatlanságot, szüntelen vigyázást, őszinte segíteni vágyást, akarást és töredelmet. Volt példa reá, hogy az anya görcsös szeretete életre ébresztette félhalott gyermekét. Egyszer bár, nem történhetne meg ez fordítva? A fiak szeretete nem kelthetné-e életre a tetszhalott anyát? Hiszen mi úgy szeretjük Erdélyt, hogy arra már nincsen szó.

A feladatok nagysága elrémíthet, de fel is emelhet. Látjuk a feladatok nagyságát és érezzük gyengeségünket. Kétségek gyötörnek, meg tudunk-e felelni az élénk tornyosuló feladatunknak, melyeknél nagyobb elé a sors még nem állított magyar nemzedéket? Kicsik vagyunk, erőtlenek, gyöngeséggel és bűnökkel vertek. Tudjuk: önmagunk erejéből nem segíhetünk, Isten és a nemzet akarata segíthet csak rajtunk keresztül. De ég bennünk emésztő lánggal a segíteni vágyás akarata és nemzetünk szeretete, és érezzük, hogy mi vagyunk az utolsó nemzedék, aki segíthet, aki még jóvá tehet mindent.

Erdély őrzői mi vagyunk mostan.

VII.

EMBER, EMBER, EMBER KÍVÁNTATIK.

AZ EGÉSZSÉGES NEMZETI LÉLEK kialakulásának és a kialakulását késleltető okoknak kutatása után szükséges vizsgálat tárgyává tennünk a nemzeti lélek érvényesülési területét: társadalmunkat. Az erdélyi magyarság társadalmi helyzetét vizsgálók majdnem kivétel nélkül arra az eredményre jutnak, hogy az erdélyi magyarság elvesztette hármas tagozódását (felső-, közép- és alsóosztályok) és kétrétegűvé egyszerűsödött, melynek felsőbb rétegében „értelmiség“ gyűjtőnév alatt az eddigi felső- és középosztály tagjai tömörülnek, alsóbb rétegében a „nép“: a földmivesek, iparosok, munkások.²⁶ Ezek a megállapítások azonban a fejlődés törvényszerűségével számolva egy *jövöbeli* helyzet képét vetítik élénk. Ha az osztályöntudatot és elzárkózást az osztályképzés ismervének foghatjuk fel, akkor ma Erdélyben három osztály helyett legkevesebb ötről beszélhetünk. Ha a dzsentrit, titkos óhajá-

²⁶ Venczel József: Új magyar intelligencia. Erdélyi Tudósító, 1935. ápr.

nak engedve, egy osztályba vennők az arisztokráciával, akkor is a szabadfoglalkozású, az iparos és kereskedő, a földműves és a munkás megannyi összetört bolygódarabként kovályognak társadalmi képletünkben. Mindegyikről külön kell tehát beszélnünk s ezzel elérkeztünk írásunk legkényesebb részletéhez, hiszen az osztályöntudat és érzékenység beteges felfokozottsága nemrégiben nyilatkozott tanulságosan meg a Névtelen Dzsentri esetében, aki a Tanu utirajzán – amint Németh László válaszában megjegyzi – nem mint magyar, hanem mint úriember háborodott fel.²⁷

Az igazságot nemcsak meghallgatni, hanem kimondani is nehéz, de ha szükséges, meg kell tenni. A különböző osztályokat közösségi értékük és a közösségi munkában való használhatóságuk szempontjából tesszük vizsgálat tárgyává. Ha az arisztokráciával kezdjük, ezt nem a társadalmi hierarchia megrögzöttségéből tesszük, hanem a vezetőszeret miatt, melyet az arisztokrácia a múltban betöltött. Az arisztokrácia, mint osztály, valószínűleg osztályhelyzetének katasztrófális gazdasági leromlottsága miatt, nem vállalta tovább a vezető szerepet, családokká zárta le magát és csak kiválóbb egyedei tudtak a közösségi vonalba emelkedni. A dzsentri a második vonalban ugyanezt tette. Arról azonban nem mondtak le, hogy – mint Mannheim kifejtette – övék lagyen a társadalmi és politikai élet minden jelenségének helyes magyarázatára irányuló előjog. Osztályhivatásáról mindkét osztály önmaga mondott le. Ez az állítás bátor és hogy helyessége bebizonyosodjék, nem szabad csupán a jelen helyzetet nézni, hanem a jövőt is. Bizonyos ugyanis az, hogy a jövő társadalmi és politikai vezetőit azok között kell keresnünk, akik erre a szerepre nemcsak az államnyelv, hanem az állami berendezkedés és az államalkotó nép szellemének ismeretében felkészültek. Az erdélyi egyetemen viszont az elmúlt tizenhét év alatt egyetlen mágnás vagy történelmi nevű dzsentri-fiú sem végzett. A következtetést azokra bízom, akiknek előbbi állításommal fájdalmat okoztam.

Külföldi értelemben vett középosztály nálunk a köznemesség szétbomlása óta nem tudott kialakulni. „A középosztály hívó szóra – írja Weis István – csaknem kizárólagosan a hivatalnok fogalma jelenik meg előttünk. A középosztálynak a kereskedelmi és ipari pályákra terelése elmaradt és a szabadkereseti pályák felé tájékozódása is későn ment végbe.”²⁸ Ennek a magyar értelmezésű „hivatalnok-középosztálynak” az eltűnésével a bank és kereskedelmi hivatalnokréteg vette át városainkban a középosztály társadalmi vezetését és a hangadóbb résznek a nemzeti gondolattal szembeni közönyössége folytán megteremtődött a közösségi munka cinikus lenézésének az a szelleme, mely városi magyarságunk minden megmozdulását eleve sikertelenségre kárhóztatja. A papok, tanárok, tanítók és a szabadfoglalkozású értelmiségieknek az a része, mely nem hódolt be a közönyösség társadalmi divatának, párosulva azokkal a birtokosokkal, akik nem dzsentrik, alkotják a középosztálynak leghasználhatóbb rétegét.

²⁷ Független Ujság. 1936. 3. sz.

²⁸ Weis István: A mai magyar társadalom.

A csekély számú kereskedő réteg műveltségi és gazdasági színvonala mértékében a középosztály és az iparososztály között osztódott meg. A magyar élet külön színét képviseli a hagyomány-nyal bíró, különös öntudatu és az összes osztályok között legjobban szervezett, leghomogénebb iparos-osztály, melynek a közösségi munkába való bevonása – nagy kárunkra – meglehetősen elhanyagolódott. Öröklött, de legfájdalmasabb veszteségünk szegény dolgozó magyar testvéreinknek, az ipari és gyári munkásságnak, a nemzeti közösségből való kiválása. Velük, ha a jelenben még nem tehetjük, a jövőben annál inkább kell számolnunk. Az alaprétégről: a földműves-osztályról, a magyar népről, nehéz lenne pár sorban összefogni mondanivalónkat, folyóiratunk következő számait túlnyomó részben helyzetük vizsgálatának szenteljük.

Ezzel a színes, elzárkózott darabjaiban önmaga szerepét túlélő és mégis állandóan változó, alakuló világképpel kell számolnia annak, aki az erdélyi életben bármit tenni akar. A vezetésre hivatottak lemondtak az irányításról, a vezetésre kényszerültek nem tudták kialakítani azt a közszellemet, mely az új osztályképzés feltételeit megteremtette volna. Erdélyben *nincs vezetőosztály, mely mély szociális és nemzeti felelősségérzettel, nagy feladatának hivatástudatával vehetné át a nemzet vezetését.* Egészséges vezetőosztály nélkül pedig nincs egészséges nemzeti társadalom. Történelmi idők a szükségletnek megfelelő új rétegeket termelnek ki s bár ennek az új osztályalakulásnak szükségszerűsége nyilvánvaló és kialakulása feltartóztatlan, nemzeti érdekből az öntudatosítás útján gyorsítani akarjuk menetét. Most is, mint valamennyi nemzeti katasztrófa után, távol és csendben az *egyedüllevő magyarok* kezdik lerakni az új élet alapjait. Ha végigutazod Erdélyt, majdnem mindenütt, a legkisebb faluban is, találsz mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost vagy gazdát, akiben ég a felemelkedés vágya, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítségre és munkára tárulnak a karjai. Pompás, drága magyarok, nagyszerű közösségi alanyok ők, akiknek vállaira bátran reá lehet helyezni az új idők minden terhét. Ezeket kell összefogni és *megteremteni belőlük az új nemességet.* Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már – okulva a történelmen – nemzeti kiválasztás útján, melynek ismérve: *szolgálni a nemzetet.* Ezek a magárahagyott, csendes magyarok, a nemzet igazi elitje, nem kívánták maguknak mindeddig a vezetőszerepet. Öntudatosítanunk kell bennük, hogy nem az ő érdekük, hanem a nemzet érdeke sürgeti, hogy vegyék kezükbe a közszellem irányítását, hogy összefogva mielőbb kialakítsák azt a közszellemet, amelyik termékenyítő erejével virágzásba hajtsa a nemzet fáját, de ugyanakkor ítéletével sújtson mindenkit, aki a nemzet érdekei ellen közönyösségből, cinizmusból vagy konclesésből bármit tenni mer. Bocskay István a bécsi békét megelőző időkben írja, hogy őhózzá bizony a főherceg hiába küldene bőbeszédű követet, mert „bár sem az dialektikához, sem az retorikához nem tudunk, a dolgot ömagát nézzük, csak az mi nemzetünk javát és magunk megmaradását, azonkívül szók és rábeszélések minálunk semmit sem fognak“.²⁹

²⁹ Hóman–Szekfü: id. m. IV. k.

„A dolgot ömagát néző“ magyarok, az eddig egyedüllevők összefogása, egy új nemzeti rendbe való tömörítése szükséges, mert nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyarság erőtlenségének nem a feladatokat homályos látása, nem a helyes elgondolások hiánya az oka, hanem a feladatokat *megvalósító* öntudatos és szervezett embercsoportok *hiánya*. Alig van megdöbbentőbb élmény folyóirataink 10–15 év előtti évfolyamainak átlapozásánál. A Magyar Kisebbség 1924-es évfolyamában a gazdasági szakoktatást sürgetik, mint a jövő népnevelését, mégis pontosan tíz esztendőre volt szükség, hogy az első magyar gazdasági iskola kapuit megnyithassa. Ugyanabban az évben többen közös kulturközpont felállításának szükségességét hangoztatják, bizonyos, hogy az idők ezt is meghozzák, de az elmúlt 12 év – úgy látszik – kevés volt az eszme lelki megérleltetéséhez.

Montecuccoli szerint a nervus belli: a pénz, pénz és pénz. Nagy ellenfele, Zrinyi Miklós, viszont így beszél: „nervus belli sunt milites, mert a pénz nem mindenkor talál embert és nem mindenütt, de a fegyveres ember megtalálja őket, az embereket is, a pénzt is, tehát fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio“. Ember, ember, ember kívántatik most is és egészséges közszellem. A nemzeti élet minden jelenségének átértékelése és az ebből folyó hivatástudat kialakítása, az emberek felkutatása és beszerzése, végül az egészséges nemzeti közszellem kialakítása – ez a három: az erdélyi magyarság központi problémája. Időket előzni nehezen lehet s önmagában az, hogy ez a három kérdés központivá válhatott, mérhetetlen útát jelez a huszonöt év előtti Erdélytől.

A SZERVEZÉS természetesen elsősorban lélektani kérdés és csak másodsorban technikai. A mai Európa két legnagyobb szervező tehetsége, Mussolini és Hitler, az olasz és a német nemzeti lélek ismeretére építették fel szinte matematikai biztonsággal rendszerüket. Valamikor talán mi is eljutunk oda, hogy saját magunkat ismerjük, most még csak azt mondhatjuk, hogy a magyar a világ legkiszámíthatatlanabb népe: ellentét-sarkok között száguld állandóan. Kiszámítani a kiszámíthatatlant, a reakciók valószínűségi számítását meggeszálni: ez a feladat várna a nemzeti lélek kutatójára. Legjellemzőbb két tulajdonsága: lelkesedése és racionalizmusa. Kossuth Lajos és Deák Ferenc egyformán magyar. A kérdés: mennyiben lehet racionalizmusát forradalmasítani és lelkesedését építésre befogni. Az ellentéteknek ez a játéka, a lélek összetettsége hungusúlyozottabb formában jelentkezik a középosztálynál, a régi politikai rendnél, mely – mint előbb fejtegettük – az évszázados közjogi harc következtében negatív jellegű lelki alkatot kapott. Az ellentétek tompítottabbak a népnél, de a néplélek is eléggé összetett ahhoz, hogy a szervezni akarókat nehéz feladat elé állítsa. A mai magyar középosztályt s főleg a felső réteget megszervezni önmagában szinte lehetetlen, a szervezésükre irányuló számos sikertelen kísérlet felelevenítése helyett ki kell válogatni belőlük a közösségi munkára alkalmas egyedeket. A

többi pedig? Ne féltsük őket: lóversenyek, kucsirozások, bridzsek és léhaságok között majd eltelik lassan az életük.

Az erdélyi magyarság ellen igen gyakran elhangzó vád, hogy a néppel nem törődik, annak szervezését elmulasztották. Boldizsár Iván ezt a vádat egyszerűen leközli, anélkül, hogy az okokat kutatná s publicisztikailag szerencsétlenül olyan példákat hoz fel állításának alátámasztására, amelyeknek pontosan az ellenkezője igaz. Ezért a felületességéért alaposan megbűnhődött s mi nem is őt sajnáljuk, legfeljebb óvatosabb lesz ezután, hanem sajnáljuk a vita hangját és a lényegről való eltolódását, ami az erdélyi lelket nem a legszerencsésebb oldaláról mutatta be. Őszintén bevalljuk, hogy igazi közösségünk még nekünk sincs a néppel, akik közöttük élünk s akik a neki való szolgálatra tettük fel életünket. Az úri rendben és a népben élő két világkép távolsága, a magyar léleknek ez a kettőssége komoly akadályokat gördít a szervezési kísérletek elé. Csak mi tudjuk, hogy milyen rendszeres, lassu munkát követel önmagában a bizalom felkeltése. Ne mondja nekünk senki, hogy egy szónoklattal meg lehet hódítani a nép lelkét. Apró és láthatatlan jócselekedetek végtelen sora, az érte való önzetlen munkának szüntelen bebizonyítása szükséges ahhoz, hogy valaki elmondhassa: a népem bizalmát bírom. Lelki különbözőségünk minéműsége, a városi és a népi kultúra áthidalhatatlan távolsága, ellentétessége, közös kultúrélmények, valamint a belső logikánk és reakció-fokok azonosságának hiánya: megannyi tilalomfa, amely óvatosságra int és ugyanakkor parancsol: reformáld meg magad, mielőtt a néphez közeledsz.

Igazi „zarándoki komolyságot“ igényel ez a kérdés. A feladat nehéz: magunknak kell tanulni a néptől, magunkat kell hozzá hasonlóvá formálni, hogy őket vezethessük. Igazi találkozásokat az új, most születő magyar kultúra készíti elő és igazi közösségünk akkor lesz velük, ha az egységes, alkotó, magyar nemzeti lélek megszületik. Ez a mi szent örületünk: hiszünk benne, hogy nemsokára megszületik.

VIII.

AZ ÉPÍTŐ ERDÉLY.

AZ ÉPÍTŐ ERDÉLY: ezt választottam címül. A pontosság kedvéért talán azt kellett volna írnom: az épülő Erdély, vagy még inkább: az építeni akaró Erdély. A jelent nézve bizonyára ezt kellett volna írnom, de ha a multat nézzük és a jelenben bujkáló, jövőt formáló erőket: a cím helyes. Az erdélyi lélek legmélyebb lényege mindig az építés volt. Bethlen Gábor a legnagyobb erdélyi magyar s egyben a legfáradhatatlanabb építő. Erdély három

sorsfordulatát követő három csalódása végre ráébresztette az erdélyi magyarságot, hogy *egyedül* a maga erejére építhet. Viszont olyan még, mint a lábbadozó beteg: kiesett belőle erői tudata. Betegek vagyunk még, de nem halottak, – ezt Németh Lászlónak üzenjük, – az eljövendő egészség jegyeit már magunkon hordozzuk.

Az elmúlt másfélszázadon kívül az erdélyi magyarság, ez a nagy szórvány, mindig hordozott magában célokat és valamit mindig jelentett, néha csak a magyarság, de legtöbbször a környező népek történelmében is. A székely székek alkotmánya, a Királyföld autonómiája s a nemzetek és vallások közötti egyensúlyi helyzet, alkotmányos és államalkotó erőnek ez a különös, sehol másutt fel nem található összetétele, egymást ösztökélő játéka a történelem folyamán két állandó képletben jelentkezett: egyfelől megakadályozta, hogy a nyugati áramlatok változatlan formájukban öltsenek közjogi testet, másfelől a tényleges helyzethez való alkalmazkodással kényszerítette Erdélyt, hogy megelőzze Európát. (Vallásszabadság, demokratikus államforma, a fejedelmi tanácsosok felelőssége, stb.)

Mit tehet ennyi felemelő és felemelkedésre kényszerítő hagyomány birtokában a szegény erdélyi magyar? Megáll, körülnéz és hitét a csillagokig dobja. Tehet-e egyebet, minthogy hisz abban, amit a Névtelen Jegyző a honfoglalásra induló vezér ajkára adott: hogy „az emberiség nem a népek sokaságában, hanem a lélek erejében áll“ és mélységes töredelemmel hozzákezd új lelket építeni. Vidéken, meghúzódva, csendben az egyedüllevő magyarok most kezdik lerakni az új életalapjait. Arról, ami a lelkekben végbemegegy, nem tudunk s az előkészület sok-sok fáradságáról sem, jól figyelő szem kell, hogy meglássa az útjelzőket, amelyeket egy épülő kultúrház, egy iskola vagy szövetkezet borítanak Erdély testére. Ez a mi építésünk, szegényes, „ahogy lehet“, de lélekből való. Kicsike és alig látható. Voltaire, a hitetlen, a XVIII. század Erdélyében járván, meg tudta látni: „Erdélyben egyik kezében fegyvert tartva szánt a szántóvető ember“. Németh László, a hívő, nem tudta ezt meglátni: a szántást és az egyidejű védelmet. De csudálkozhatunk-e rajta, az idegenen, ha épp azok az ujságjaink sem látják, akik azért támadták Németh Lászlót, hogy ezt nem látta meg?

Közös munkából, apró tettekből, lelkek változásából lassan csak megépül, talán hamarább, mint remélnénk, a mi épületünk. Nem lesz Loire-menti várkastélyokra emlékeztető Hunyadi János vára, de lesz: palánkból készített, agyagból vert végvár, amiben élhetjük boldogan és büszkén a hitünk szerint legmagasabbrendű, mert legnehezebb életet.

Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szébb dolog a végeknél.